

Галина Гірна, студентка 1 курсу ОР «Магістр»

педагогічного факультету

Ірина Гуменюк, кандидат філологічних наук,

доцент кафедри початкової освіти

ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ

Постановка проблеми. Українські школи відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, упроваджують у освітній процес Концепцію Нової української школи, у якій зазначено, що сучасним школярам недостатньо дати знання, важливо навчити їх користуватися ними. Знання та уміння взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, які потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці [7].

Мета початкової освіти – усебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей і наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості, адже кожна дитина від природи допитлива і володіє бажанням вчитися, і саме на початковому етапі навчання вона прагне до творчості, пізнання і активної діяльності. Тому одним із методів підвищення інтересу в молодших школярів до оволодіння знаннями є залучення їх у дослідницьку діяльність. Формування таких компетентностей є нагальною потребою, яка викликана запитом нового часу, нового суспільства. Усе це висуває перед української системою освіти завдання – формування дослідницької компетентності, яка розглядається як здатність здійснювати розумові і практичні дії за самостійним пошуком, вирішення дослідницької проблеми, вибору методів і прийомів дослідження на доступному учневі рівні. Крім того, оволодіваючи навичками дослідницької діяльності, дитина встановлює певні зразки

«нового знання», формує власні правила дослідницької поведінки, способи дій і отримує певний особистісний досвід, що забезпечує формування комплексу дослідницьких умінь.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями структури і сутності понять термінів «компетенція» і «компетентність» у галузі освіти займалися Н. Бібік, Н. Кузьміна, П. Борисов, С. Шишов, Дж. Равен, В. Краєвський, А. Хуторський та інші відомі науковці. Проблема формування дослідницької компетентності молодших школярів, у різних аспектах, розкрита у численних наукових працях: дослідницька діяльність (І. Зимня, О. Ушаков); специфіка навчально-дослідницької діяльності (Т. Гільберг, Н. Лалак); закономірності формування дослідницьких умінь молодшого школяра (Л. Виготський, Д. Ельконін); змістові компоненти формування дослідницької компетентності (А. Молдажанова).

Проблему формування дослідницької компетентності розкрито у наукових роботах М. Архіпової, Н. Любчак, Т. Байбара, І. Фролової, Н. Сосницької, В. Шарко, М. Головань, В. Яценко та ін. Проблемі формування компетентностей в учнів різного віку присвячені дослідження І. Бега, А. Богущ, В. Болотова, М. Пентилюк, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Савченко, В. Вербицького. Науковці встановили, що сформовані та закріплені у молодшому шкільному віці компетентності дозволяють особистості успішно адаптуватися у соціумі. Наукове осмислення поняття «дослідницька діяльність» ґрунтується на ідеях К. Ушинського, В. Сухомлинського, С. Русової, та ін., які в певні історичні періоди розвитку людства наголошували на необхідності організації навчання, спрямованого на відкриття суб'єктивно нових знань і способів діяльності.

Мета статті – визначення змісту і структури поняття «дослідницька компетентність молодших школярів».

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існують різноманітні підходи щодо визначення поняття «дослідницька компетентність». Розкриття сутності ключового поняття «дослідницька компетентність» необхідно

почати з виділення і розгляду допоміжних ключових понять «компетентність», «компетенція» і логічно пов'язаного з ним поняття «дослідницька компетентність» [3, с. 24].

Сутність визначення компетенції у тлумаченні різними дослідниками розкривається через поняття «знання», «уміння», «навички», «отриманий досвід» і здібності, які надбано і розвинуто завдяки навчанню. Також «компетенція» ототожнюється з колом питань, в яких людина добре обізнана [3, с. 26].

Компетентність – це володіння учнем компетенцією, що поєднується з його особистісним ставленням до неї і до предмета діяльності [1, с. 98]. Зокрема, компетенція виступає як об'єктивна категорія, суспільно визначений рівень знань, умінь, навичок, ставлень у конкретній сфері діяльності особистості як ідеального носія, і є нормативною, досконалою метою освітнього процесу, яка відтворює якості учня [3, с. 27].

Визначення «дослідницька компетентність» включає не лише певні знання та елементарні дослідницькі вміння, але й внутрішню мотивацію учня до дослідницької діяльності.

М. Головань визначає дослідницьку компетентність як «цілісну, інтегративну якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, аналізі, прийнятті рішень та оцінці результатів дослідницької діяльності. Причому дослідницька компетентність, хоч і є продуктом навчання, але не прямо впливає з нього, а є наслідком саморозвитку особистості того, хто навчається, його особистісного зростання, цілісної самоорганізації і синтезу його пізнавального, діяльнісного і особистісного досвіду» [2, с. 58].

Українські вчені сходяться у думці, що дослідницька компетентність є інтегрованою характеристикою якостей особистості, результативним блоком,

який сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції; це сукупність знань і вмінь, необхідних для планування, здійснення, аналізу пошукової діяльності [3, с. 25].

Дослідницька компетенція включає в себе цілий комплекс освітніх компетенцій, безпосередньо пов'язаних з розумовими, пошуковими, логічними, творчими процесами пізнання учнів. Також зазначаємо, що дослідницька компетентність показує рівень розвитку мислення та дослідницької активності учнів [2, с. 60].

Складовою дослідницької компетентності є дослідницька діяльність, яка забезпечує формування вміння здобувати нові знання на основі практико-перетворювальної діяльності. Причому дослідницьку діяльність слід розглядати як творчу діяльність, яка спрямована на розуміння навколишнього середовища, відкриття учнями нових знань і способів діяльності.

Дослідницька діяльність – вид інтелектуально-творчої діяльності, здійснюваної на основі пошукової активності та дослідницької поведінки. Процес здійснення такої діяльності включає аналіз навчальної ситуації (задачі, проблеми), прогнозування майбутніх та аналіз отриманих результатів, моделювання та реалізацію навчальних дій, а також корекцію дослідницької поведінки. У процесі дослідницької діяльності учні оволодівають комплексом дослідницьких умінь: бачити проблему; висувати гіпотезу; спостерігати; перевіряти й аналізувати інформацію, визначати наявність підтексту в інформації, враховувати альтернативні думки, синтезувати здобуті знання, робити висновки, приймати оптимальні рішення.

Аналіз наукових праць з проблеми дав можливість визначити компоненти дослідницької діяльності учнів:

1. Цілі дослідницької діяльності учнів можуть бути пов'язані зі встановленням властивостей досліджуваних об'єктів; вивченням історії їх виникнення та розвитку; виявлення можливостей досліджуваного об'єкта.

2. Мотиваційна основа дослідницької діяльності дітей включає соціальні та пізнавальні мотиви. Соціальні мотиви – це прагнення бути відповідальним учнем, виконувати свої обов'язки. Пізнавальні мотиви – мотив отримання в результаті дослідження нових знань; оволодіння дослідницькими вміннями.

3. Суб'єкти дослідницької діяльності: учень, група учнів, весь клас, пари учень-учень, учень-вчитель.

4. Об'єктами дослідницької діяльності учнів можуть служити об'єкти живої та неживої природи; штучні об'єкти; соціальні об'єкти (людина, групи людей, людські суспільства).

5. Засоби дослідницької діяльності учнів можуть бути внутрішніми (пізнавальні здібності, набуті знання і вміння дослідницької діяльності) і зовнішніми (джерела інформації).

6. Процес дослідницької діяльності включає всі етапи: вибір теми; постановка мети і завдань дослідження, планування дослідження та вибір методів; пошук інформації, проведення дослідів, опитувань, створення графіків і діаграм; формулювання висновків, представлення результатів, аналіз своєї діяльності та самооцінка.

7. Результатами дослідної діяльності: формування пізнавальних мотивів, суб'єктивно нове для учня знання; новий спосіб діяльності; дослідницькі вміння.

Мотивація дослідницької діяльності учнів початкових класів забезпечується створенням ситуацій практичного та інтелектуального ускладнення під час уроків і в позаурочній діяльності, актуалізацією потреби у нових знаннях, у розширенні кола інтересів учнів, повідомленні їм знань про дослідницьку діяльність та її значення для людини. Учитель має допомогти учням бачити результат їх творчої дослідницької діяльності, її можливості в реалізації власних здібностей, у саморозвитку та самовдосконаленні, розуміти цінність дослідницької діяльності [5, с. 30].

О. Савченко зазначає, що розвивальний вплив навчального середовища у початковій школі стає більш помітним за умови, якщо дитина вступає з ним в активний пізнавальний контакт та набуває продуктивної взаємодії. Дослідницька діяльність є широкою за змістом і різнорівневою за типом пізнання, тобто здійснюється практично й теоретично. Молодший школяр виявляє дослідницьку позицію по-різному: під час спостереження й дослідів у природі, в своєму розумінні прочитаного тексту, уявному діалозі з його автором, власноручному створенні виробу, придумуванні нового способу розв'язування задачі, знаходженні нової інформації для проекту, аналогії між віддаленими явищами, ознаками. Організуючи дослідницьку діяльність, педагог має сформулювати необхідні дослідницькі риси у своїх вихованців – зацікавленість, допитливість, спостережливість, відповідальність, комунікативні вміння. Сьогодні вимагає навчити дітей працювати в команді, прогнозувати, пояснювати, аналізувати та узагальнювати результати дослідження [6, с. 43–45].

Дослідницька компетентність містить наступні компоненти:

- проєктувальний компонент, який передбачає вміння, навички, здібності знаходити та формулювати проблемні питання, визначати предмет та об'єкт дослідження, відокремлювати основні поняття та процеси, формулювати мету та висувати гіпотезу дослідження;
- інформаційний компонент, який передбачає володіння певними методами збору даних відповідно до гіпотез дослідження, створення ґрунтовної емпіричної бази даних, опрацювання різних видів джерел;
- аналітичний компонент, який передбачає активне застосування розвинутого логічного та продуктивного мислення, здатності до критичного аналізу та відповідних творчих здібностей; ґрунтовний підбір, аналіз і використання спеціальних методів дослідження;
- практичний компонент, який передбачає створення, узагальнення, систематизування та упровадження результатів дослідження у практичну діяльність [2, с. 62].

Важливою складовою дослідницької компетентності є те, що вона реалізується лише за наявності в особистості ціннісно-сміслового ставлення, мотивації та особистої зацікавленості в даній діяльності, тобто має існувати в єдності з цінностями, мотивами та інтересами особистості.

Висновки. У наш час формування дослідницької компетентності учнів є одним з напрямів педагогіки, що активно розвиваються як в теорії, так і на практиці. Починати цю роботу краще з початкового рівня освіти. Дослідницька компетентність також є одним із методів підвищення інтересу в молодших школярів до оволодіння знаннями.

Дослідницька компетентність учнів – це процес цілеспрямованого, закономірного розвитку навичок і вмінь визначення мети, цілевиконання в дослідницькій діяльності. Дослідницька діяльність виступає як форма організації освітнього процесу, як мотивована, самоорганізована діяльність, зумовлена логікою наукового дослідження та особистісним ставленням до розглянутої проблеми і спрямована на отримання нового знання. Водночас метою дослідницької діяльності є не тільки кінцевий результат, а й сам процес, в ході якого розвиваються дослідницькі здібності учнів, формується дослідницька компетентність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти : теоретичні засади. *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі : теоретичні аспекти : Дайджест 1* / Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк : Каштан, 2011. 98 с.
2. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : збірник наукових праць. 2012. Випуск VII. С. 55–62.
3. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23–30.

4. Кисель Л. Дослідницька діяльність на уроках літературного читання. *Учитель початкової школи*. 2017. № 1. С. 28–31.
5. Коломієць М. Навчально-дослідницька діяльність дітей молодшого шкільного віку. *Завучу. Усе для роботи*. 2015. № 9–10. С. 25–32.
6. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2012. № 1. С. 41–49.
7. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF> (дата звернення: 05.04.2023).